

**vågekone**, 1) tidl. vagt ved hospitalers natpleje, nu allost af sygeplejerske; 2) (*vågeblus*) ganske lille flamme, specielt gasflamme. Lamper kan ofte ved passende anordning skrues ned fra at brænde med alm. flamme til at brænde med v.

**våger**, d. s. s. musvåger.

**vågestue**, gl. skik, at slågt, venner og naboer sammen vågede ved den dodes kiste.

**vågmær** (*Trachipterus arcticus*), 2–3 m lang, sølvskinnende, båndformet fisk m. røde finner. Nu og da landdrevet i Danmark.

**Vågo**, da. navn på Vågar.

**Wäh'lin**, Karl (1861–1937), sv. kunsthistoriker; red. af »Ord och Bild«; bl. a. udg. *Ernst Josephson* 1–2 (1911–12).

**Wäh'lin**, Theodor (1864–1947), sv. arkitekt. Har bl. a. restaureret St. Petri kirke i Malmö og allost af Ystad samt opf.

*Annedalskirken* i Göteborg, *Gustafskirken* i Kbh., *Botaniska museet* i Lund.

**Vålse Vig** [*vå:lsə*], indskæring på Falster, V f. Oreboved.

**Våmsjön** [-jön], sv. sø (12 km<sup>2</sup>), Skåne, Ø f. Lund.

**vårfluer** (*Trichoptera*), insektorden. Skælklædte vinger, fuldstændig forvandling, delvis sugende munddele. Larverne i ferskvand; mange bygger rør af sandskorn, plantedele o. l., andre bygger fanget. Adsk. arter i Danmark.

**vårforglemmeje** (*Omphalodes*), slægt af rubladfam. med blå blomster; almindelig v (O. verna) dyrkes i haver, kaldes også kærmiede.

**vår salat** (*Valeria nolla*), slægt af baldrianfam., enårige urter. Et par arter er vildtvokst. i Danmark. Nogle sorter dyrkes til salat.

## X

**X, x**, det 23. el. (hvis W regnes med) 24. bogstav i det da. alfabet. Romerne lånte X fra gr. og brugte det som tegn for lydforbindingen [ks].

**X**, rom. taltegn for 10.

**X** el. *Xe*, kem. tegn for xenon.

**X**, automobilkendingsmærke f. Århus og Skanderborg amter.

**X**, i genetikken fork. for X-kromosom.

**x**, i matematikken i alm. tegn for en ukendt størrelse.

**Xanrof** [*gzã'rof*] (pseud. for *Léon Fourneau*) (f. 1867), fr. vise- og vaudevillforfatter. Yvette Guilbert har sunget mange af hans viser.

**xante'lasma** [*santə- + gr. elasma* plade] el. *xan'toma*, okkergule svulster, som indeholder kolesterol, hyppigt lokaliseret omkring øjnene.

**Xanten** [*ksantən*, ty. by ved Nedre Rhin; 5000 indb. (1939). Romernes Castra vetera. If. Nibelungenlied Siegfrieds hjemsted.

**Xanthē** [*ksanþi*], gr. by i Thrakien; ca. 35 000 indb. Handel. Centrum for en tobaksegen.

**Xan'thippe** [*san-*], Sokrates' (umedgørlige) hustru.

**Xánthos** [*'(k)santəs*], oldtidsby i Lykien i SV-Lilleasien m. betydelige ruiner.

**xan'ti'n** [*s-*] (af gr. *ksanthos* gul), *C<sub>8</sub>H<sub>8</sub>O<sub>2</sub>N<sub>4</sub>*, dioksyppurin, findes i organismen i urin, blod og lever. Metylderivatet af *x* er bl. a. teobromin og koffein.

**xanto-** [*s-*, gr. *ksanthos* gul, blond], gul.

**xanto'fy'l** [*s-*] (*xanto-* + gr. *fyllon* blad), gule, iholdige karotinoider, f. eks. *C<sub>40</sub>H<sub>56</sub>O<sub>2</sub>*. Alm. i planter.

**xanto'ge'nforbindelser** [*s-*] (*xanto-* + *-gen*), organiske svovlforb., der indeholder gruppen *ROCSS-*, hvor R er et alkyl, alm. etyl. Kaliumsaltet af ætylxantogensyre (kaliumxantogenat) *C<sub>2</sub>H<sub>3</sub>OCCSSK* dannes ved til sætning af kulstofdisulfid til en opløsning af kalmiumhydroksyd i ætylalkohol. Den fri xantogensyre *C<sub>2</sub>H<sub>3</sub>OCCSSH*, der udskilles ved til sætning af en mineralysere til kaliumsaltet, er en olie, der hurtigt sonderdeles til ætylalkohol og kulstofdisulfid. *x* blev opdaget i 1822 af Chr. Zeise og har fået stor tekn. betydning ved fremstillingen af kunstsilke.

**xantokro'mi'** [*santə-*] (*xanto-* + gr. *chrōma* farve), gulfarvning (især af rygmarvsvædsken).

**xantoma'toser** [*s-*] (*xanto-* + *-oma* + *-ose*) el. *lipoidoser*, en række sjældne sygdomme karakteriseret ved aflejring af forsk. fedtstoffer i vævene.

**xantoprote'ineaktion** [*s-*] (gr. *ksanthos* gul), vigtig reaktion til påvisning af proteinstoffer. Beror på, at proteinstoffer ved opvarmning med koncentreret salpetersyre danner gule stoffer, der opløses i baser med orangerød farve.

**xantop'si'** [*san-*] (*xanto-* + gr. *opsis* øje), gulsyn.

**Xavier** [*ə'βiæ'r*], *Francisco* (1506–1552), sp. jesuitisk missionær, ven af Loyola, vir-

kede rastløst i Brasilien, Indien, Kina og Japan.

**X-bunden nedarvning**, form for kønsbunden nedarvning, hvor det pågældende gen har plads i X-kromosomet og overføres med dette.

**Xe** el. *X*, kem. tegn for xenon.

**Xe'na'r** [*se-*], fot. objektiv af Tessartypen. **X-enhed**, længdehed =  $10^{-9}\text{Å} = 10^{-11}\text{cm}$ ; anv. ved røntgenstrålers bølglængde.

**xenie** [*'se'niə*] (gr. *ξενία*), *bot.*, den indflydelse, som støvkornet ved bestøvningen kan have på andre dele end selve kimen, først og fremmest på frøhviden, som er en triploid tvillingedannelse til kimen og grundlægges ved en befrugtning af den såkaldte centralkerne i kimsækket. Med *metaxenie* betegnes påvirkninger fra støvet (faderen) på frugt og frø. Påstået, men ikke tydeligt bevist.

**Xenier** [*'se'njær*] (gr. *ξενία* gaver til gæster), en i tilknytning til Martial anv. titel for Goethes og Schillers litt. satiriske epigrammer fra 1796.

**xeno-** [*senə*] (gr. *ξένος* gæst, fremmed), fremmed-

**Xe'nofanes** [*se-*] (gr. *Xenofānēs*) fra *Kolofon* (f. ca. 580 f. Kr.), gr. filosof. Grl. den eleatiske skole og spottede den rel. antropomorfisme.

**Xenofon** [*se-*], gr. *Xenofān* (ca. 430–ca. 359 f. Kr.), athensk historiker, deltog i Kyros' tog 401 og Agesilaos' krige. Skrev *Anabasis* (om prins Kyros' kamp mod Artaxerxes 2.), *Hellēniká* (gr. historie 410–362), *Erindringer om Sokrates* o. a.

**xenoga'mi'** [*se-*] (*xeno-* + *-gami*), d. s. s. fremmedbefrugtning.

**xe'no'n** [*s-*] (af *xeno-*), grundstof, kem. tegn Xe el. X, atomnr. 54, atomvægt 131,3. *x* er en inaktiv luftart, der findes i meget små mængder i atm. luft.

**Xe'ranthemum** [*se-*] (*xero-* + *anthemion* blomst), *bot.*, d. s. s. papirblomst.

**Xeres de la Fron'tera**, ældre stavemåde f. Jerez de la F.

**xero-** [*serə*] (gr. *ξέρω* tør), tør-

**xero'for'm** [*s-*] (*xero-* + lat. *forma* form), vismutsaltet af tribromfenol. Anv. som antiseptisk middel.

**xerofalt'mi'** [*s-*] (*xero-* + *ofaltmi*) el. *øjentorsol*, en alvorlig øjenlidelse, som især optræder hos forkert ernærede småbørn og skyldes A-vitaminmangel.

**xerofyter** [*se-*] (*xero-* + *-fyti*), planter, som ved nedstemt fordampning har tilpasset sig forholdene på tør el. i fysiol. henseende tør bund. Fordampningen kan hemmes på forsk. måde, f. eks. ved spalteåbningernes anbringelse i fordybninger, ved tykt, læderagtigt hudvæv, ved vokslag el. hår på plantens overflade. Nye undersøgelser synes dog at vise, at indre fysiol. forhold i planten spiller den største rolle. Hos nogle planter findes vandreserver i særlige vandvæv, f. eks. hos kaktus. Den nedstemte fordampning bevirker at kulsyreemilitionen bliver ringe, hvorfor *x* vokser langsomt.

**vår sild**, betegn. for forårsgyldende racer af den alm. sild.

**Vår'st**, da. stationsby (Ålborg-Hadsund); 467 indb. (1945).

**vårsæd**, betegn. for de kornsorter, der sås om foråret og modnes samme sommer. I Danmark er byg og havre næsten enerådende, og kun mindre arealer dyrkes med vårrug og vårhvede.

**Vårso**, ældre skrivemåde for Vorsø.

**Vårså**, ældre skrivemåde for Vorså.

**Vårt land**, Finlands nationalsang; tekst a. J. L. Runeberg (1848), melodi Fr. Pacius.

**vår ved**, den del af et træ årlige tykkelsesvækst, årringen, som dannes i beg. af vækstperioden; det er blødere og i reglen lysere end hostveddet; vedelementerne er tyndvæggede og tjener til ledning og afstivning.

**xero'ti'n** [*s-*] (af *xero-*), flydende sikkativ, tilsættet linolie for at fremskynde tørringen.

**Xerxes** *x.* [*'særksəs*] (pers. *Khschayārshā*), perserkonge 486–65 f. Kr., søn af Dareios I., led nederlag v. forsøget på at erobre Grækenland 480–79 f. Kr. (Salamis og Plataeæ).

**Xingú**, Rio [rijufi'gu], 2000 km l. sydlig tiløb til Amazonasdeltaet.

**X-kromosom**, det af de to såk. kønskromosomer, som hos det homogametiske køn, oftest hunnen, er til stede i dobbelt dosis og enkelt hos det mods. køn, hvor det som partner kan have et Y-kromosom.

**XLT** (fork. for eng. *Xmas Letter Telegram*) (eng. *Xmas* = *Christmas* jul), anføres foran adressen i jule- og nytårstelegrammer, der til takst som brevtelegrammer kan sendes til visse lande.

**Xmas** [*'krisməs*] (eng.) = *Christmas* (Kristmesse), jul.

**XP**, de gr. bogstaver khi (Ch) og rho (R), anv. som fork. f. Christus.

**XP** (fork. for fr. *expres paye* = ekspres betalt) anføres foran adressen i telegrammer, for hvilke afsenderen ønsker at betale for udbringning ud over det indre omdelingsdistrikt.

**x-stråler**, det oprindelige af Röntgen valgte navn for røntgenstråler; anv. især i engelsktalende lande.

**xylo-** [*s-*] (gr. *ksylon* ved, brænde), træ-

**xylo'fo'n** (*xylo-* + *-fon*), mus., slaginstru-



ment, der består af en række afstemte træstykker, som hviler på et underlag af strå, og som anslås ved to træhamre.

**xylogra'fi** (*xylo-* + *-grafi*), træsnit; xylogra'f, kunstner, som i træsnit gengiver billeder med reproduktion for øje.

**xy'lo'ler** [*s-*] (af *xylo-*), *C<sub>8</sub>H<sub>8</sub>(CH<sub>3</sub>)<sub>2</sub>*, dimetylbenzol, 3 isomere kendes. Findes alle i stenkulstjære. Kp. 138°–144°. Anv. som opløsningsmidler.

**xylo'lit** [*s-*] (*xylo-* + *-lith*), træagtig beklædningsplade af presset savmuldsmørtel med Sorels cement som bindemiddel. Bruges til gulve, trapper, vægge m. m.

**xylo'me'ter** [*s-*] (*xylo-* + *-meter*), apparat til måling af uregelmæssigt formede vedstykkers rumfang. Stykkerne neddyppes i vand, og den fortrængte vandmængde måles.

**xy'lose** [*s-*] (*xylo-* + *-ose*), *C<sub>5</sub>H<sub>10</sub>O<sub>5</sub>*, en pentose, der opstår ved hydrolyse af gummi.

**xystos** [*'s-*] (gr. *κυστός*, glattet), overdækket sølejngang i det gr. gymnasium; opkaldt efter sit glatte gulv.